

A Közel-Kelet konfliktusai

A Közel-Kelet nem elsősorban földrajzi, hanem politikai fogalom. Ahogy Kiss J. László rámutat a fogalom eredetére: az angolszász irodalomban a Middle East fogalmát a második világháború után kezdték használni, s olyan korábbi meghatározásokat helyettesítve, mint a Near East. Ma azt a térséget értik ez alatt, amely magában foglalja Nyugat-Ázsia és Észak-Afrika arab államait (az Arab Liga valamennyi tagját) és olyan nem arab államokat, mint Irán, Törökország és Izrael.¹

A Közel-Kelet geopolitikai jelentőségét elsősorban az adja, hogy három kontinens, Afrika, Európa és Ázsia találkozásánál fekszik, valamint itt található a világ olaj tartalékainak mintegy 65%-a.² Ugyanakkor a régió évtizedek óta szinte folyamatosan különböző (vallási, kulturális, etnikai) konfliktusokkal terhelt, veszélyt jelentve a regionális és globális biztonságra (fegyveres konfliktusok eszkalálódása, migráció, olajválság).

1. ábra a Közel-Kelet országai

Forrás: <http://tortenelemcikkek.hu/node/182> (2019.01.30)

¹ Kiss J. László: Közel-Kelet-tanulmányok és a nemzetközi kapcsolatok elméletei Grotius.hu 2014 http://www.grotius.hu/doc/pub/NAMQFH/2014-10-01-kiss_j.laszlo_kozel-kelet%E2%80%93tanulmanyok-es-a-nemzetkozi-%20kapcsolatok-elmletei.pdf (2019.01.30.) 2.

² Najat Shamil Ali: A Közel-Kelet helye a világgazdaságban Grotius.hu 2010 http://www.grotius.hu/doc/pub/VCBNWH/2010_113_najat_shamil_ali.pdf (2019.01.30.) 12.

A Közel-Kelet konfliktusainak gyökerei, destabilizációs tényezői:

- **vallási:** A vallási ellentétek között meghatározó a szunnita és síita iszlám közötti eltérés. Az 1,6 milliárd muzulmán többsége (87–90%) szunnita, 10–13 % a síita irányzatot követi. A Közel-Keleten a lakosság 93 százaléka muzulmán, ennek ellenére a világ muzulmán lakosságának mindössze húsz százalékát képviselik (a magyarázat egyszerű: Indonézia, India és Pakisztán nem a Közel-Kelet része, sőt Törökország sem).³ A szunnita muzulmánok gyakorolják a hatalmat a legtöbb arab országban. Síita többségű országok pl. Irán, Irak és Jemen (lásd a 2. számú ábrát). A másik meghatározó törésvonal természetesen az iszlám és a zsidó vallás közötti, valamint az iszlám és a kereszténység közötti (lásd pl. a kopt keresztény kisebbség üldözését Egyiptomban). A keresztény közösségek a 20. században komoly demográfiai veszteséget könyvelhettek el. Izrael, Palesztina, Szíria, Jordánia területén a keresztények száma az 1914-es 26 százalékról 1995-re 9,2 százalékra esett vissza. Az örmény népirtás, a szíriai keresztények kiirtása, a görög és török lakosságcsere 1922-ben, az arab-izraeli konfliktus, a libanoni polgárháború (670 ezer keresztény menekült el), a keresztények elűzése Irakból és Törökországból a kurd felkelés következtében – ezek jelentik azokat a pontokat a kereszténység történetében, amelyek radikális csökkenésükhöz vezettek a Közel-Keleten. A kopt keresztények száma az 1927-es 8 százalékról 2000-re 5,4 százalékra esett vissza.⁴

2. ábra szunnita és síita országok

Forrás: <https://www.vitato.eu/politika/siitak-szunnitak-harc-az-islam-vilagaban/> (2019.01.30)

³ Kis-Benedek József: A konfliktusok vallási gyökerei a Közel-Keleten 82. Hadtudomány 2018/2. 79-94.

⁴ Uo. 85.

Az iszlám szunnita és síita irányzata: A szunniták kifejezés arra utal, hogy Mohamed próféta életmódját, a Szunnát követő muszlimokról van szó. A Szunna lejegyzett formája a hadiszok (a prófétára visszavezethető, hiteles közlések, melyek a próféta mondásait és cselekedeteit tartalmazzák). A síiták kifejezés pedig arra utal, hogy Ali, a próféta egyik vejének és utódjának pártján álló muszlimokról van szó, akik Alit és leszármazottait módfelett tisztelik. Az iszlám keletkezéskor nem létezett ilyen jellegű felosztás.⁵

Amellett, hogy a síiták háromszor, míg a szunniták ötször imádkoznak naponta, különbségeket mutatnak az iszlám felfogásában is. Mindkét irányzat a Korán tanításain alapul. Hitük második legfontosabb forrása a Szunna, amely a próféta példamutató életútját hagyományozta az utókorra. Az egyik legfontosabb különbség a két ideológia között, hogy a síiták az imámokat isteni tudással rendelkező spirituális hatalomnak tekintik, aki közvetítő Allah és a hívek között. A síiták számára az imám nem egyszerűen a próféta helyettese, hanem az ő megjelenítője a földön. Ezért az éves zarándoklaton (háddzs) a hívők Mekán kívül az imámok sírjához is elmennek. A szunniták nem tekintenek ekkora tisztelettel az imámokra, akik náluk egyszerűen egy mecset vagy muzulmán közösség vezetői.⁶

- **kulturális:** A perzsák és arabok közötti kulturális és történelmi megosztottság is hozzájárult a síita–szunnita szakadáshoz. Számos állam közötti kölcsönös bizalmatlanság – nemzeti és ideológiai érdekekkel fűszerezve – növelte a feszültséget Bahreinben, Irakban, Szíriában, Libanonban és Jemenben.
- **etnikai:** több térségbeli országra kiterjedő probléma a kurd-kérdés (lásd később részletebben).
- **demográfiai:** A Közel-Kelet a világ legfiatalabb lakosságú, és lélekszámában legjobban növekvő térsége.
- **autoriter rezsimek:** a térség országaira jellemző tekintélyelvű diktatúrák egyik legfontosabb hiányossága - a diktatórikus hatalomgyakorlás túl -, hogy nem voltak képesek a térséget feszítő gazdasági, társadalmi és demográfiai (munkanélküliség, alapvető infrastruktúrák hiánya, migráció, korrupció) problémákat orvosolni. Az elégedetlenség a 2010-es évek elején pedig elvezet az arab tavaszhoz, azaz a tekintélyelvű rezsimekkel szembeni tüntetés-sorozathoz és esetenként azok megdöntéséhez (pl. Tunézia, Egyiptom).
- **az iszlám fundamentalizmus megerősödése, terrorizmus:** az iszlám fundamentalizmus nem pusztán vallási jellegű, sokkal inkább vallási-politikai destabilizációs tényezője a Közel-Keletnek. Az 1979-es iráni forradalom után az arab erőközpontokban megjelentek az iszlám fundamentalista csoportok. Az **iszlám fundamentalizmus** felívelő szakasza az iráni forradalom időszaka volt. A radikalizmust a Khomeini által vezetett Irán testesítette meg. A 70-es évek

⁵ <http://www.mohamed.hu/index.php?menu=szunnsita> (2019.01.31.)

⁶ <https://hu.euronews.com/2016/08/01/mi-a-kulonbseg-a-siitak-es-a-szunnitak-kozott> (2019.01.31.)

közepére kialakult az iszlamista mozgalom két fő pólusa: Szaúd-Arábia és a forradalmi Irán. A 80-as évektől kezdve az iszlamizmus az egész muzulmánvilágban elterjedt, miközben elkeseredett harc dúlt a szaúdi és az iráni vezetés között. Az iráni forradalom előretörését a szaúdi monarchia a hidegháborús amerikai feltartóztatási politikát követve igyekezett korlátok közé szorítani. A konfliktus igazi helyszíne Afganisztán lett, ahol az Arab-félsziget olajmonarchiái és a CIA által pénzelt dzsiháddal arra törekedett, hogy a Szovjetuniót egy vietnami típusú háborúra kényszerítse, meggyorsítva ezzel felbomlását. 1991-től Afganisztánban a dzsihádisták – akik azt képzelték, hogy legyőzték a Szovjetuniót–el döntötték, hogy exportálják az egész világba a háború során szerzett tapasztalataikat.⁷Ehhez szolgáltak eszközül olyan terrorszervezetek, mint az al-Kaida vagy az Iszlám Állam.

Az izraeli-palesztin konfliktus:

Az immár több mint hetven éves konfliktus a Palesztina feletti uralom, valamint a palesztin állam létrehozatala miatt zajlik. Már a terület brit ellenőrzése (Palesztina az I. világháborút követően brit mandátumterületté vált) alatt sor került a zsidók és palesztinok közötti összecsapásokra. A II. világháborút követően Palesztina területén rendszeressé váltak az arabok és a zsidók egymás, illetve a mandátummal rendelkező britek ellen elkövetett erőszakos cselekményei. A britek képtelenek bizonyultak az erőszak megfékezésére, így az ENSZ Közgyűlésének hatáskörébe utalták az ügyet. az ENSZ hónapokig vizsgálta a palesztinai helyzetet, majd megszületett az **ENSZ Közgyűlésének 181. (1947) sz. határozata, amely egy zsidó és egy arab állam létrehozását, illetve Jeruzsálem és Betlehem nemzetközi igazgatás alá helyezését javasolta.** A felosztási terv 1948. augusztus 1-jét jelölte ki a brit mandátumidőszak végeként, illetve a brit fegyveres erők kivonásának határidejeként, 1948. október 1-jét pedig a két állam létrehozásának legkésőbbi időpontjaként. Az utolsó brit katona távozásával egy időben, **1948. május 14-én, 17 órakor a tel-avivi múzeum nagytermében a Zsidó Ügynökség nevében D. Ben Gurion hivatalosan bejelentette, hogy Palesztina zsidó ellenőrzés alatt álló területein létrejött Izrael Állam.**⁸ A felosztási tervet és Izrael Állam kikiáltását egyaránt elutasították a palesztinok és az arab országok, és megtámadták az újonnan létrejött zsidó államot =>1. arab –izraeli háború (1948-1949). Palesztin állam a mai napig nem jött létre.

⁷ Uo. 87-88.

⁸ Paragi Beáta: Izrael Állam létrehozása (1945– 1948) Grotius. hu 2010 http://www.grotius.hu/doc/pub/WDKHEX/2010_64_paragi_beata_izrael_allam_letrehozasa.pdf (2010.01.31.)

A szíriai polgárháború:

Az arab tavasz tiltakozási hulláma 2011. március március 15-én érte el Szíriát, és nem csak a fővárosban, Damaszkuszban, hanem Deraa-ban, Homszban, és a keleti országrészben is megmozdulások voltak. A túlnyomórészt szunnita tüntetők a politikai foglyok szabadon bocsátását, az állampolgári szabadságjogok biztosítását követelték. A tüntetésekre a kormányerők erőszakkal reagáltak, és számos fegyveres összetűzésre került sor a felkelőkkel (főképp szunniták által lakott városok, így Homsz, Hama, Aleppó, Idlib, Baniasz, a török határ mentén fekvő Dzsizsr al-Sugúr, valamint a vegyes populációjú, alaviták, keresztények és szunniták által lakott Latakiából és a zömében kurd lakosságú Hasakából). **A kiterjedt megmozdulásokat Aszad a biztonsági erőkre, a törzséből verbuvált félkatonai szerveződésre, a sabbiha milíciára, és a testvére irányítása alatt működő, alavitákból álló különleges rendeltetésű 4. hadosztályra támaszkodva próbálta megfékezni. Miután ez elégtelennek bizonyult egyre nagyobb mértékben vetette be a hadsereget.⁹**

A tüntetőkkel szembeni mind kiterjedtebb állami erőszakra az Egyesült Államok a szankciós politika kiszélesítésével, az ellenzéki erők fokozott támogatásával reagált. Különösen érzékenyen érintette Damaszkuszt a 2011. augusztus 18-án ismertté vált 13582 sz. elnöki végrehajtási utasítás. Ez a szíriai kormány összes Egyesült Államokban lévő érdekeltségét zárolta, s megtiltotta, hogy amerikai állampolgárok a szíriai kormánnyal bármiféle tranzakciót bonyolítsanak. Leállította a szíriai olaj, illetve olajipari termékek importját, és e szektorba történő investálásokat. Ezzel egyidejűleg amerikai részről távozásra szólították fel Aszad elnököt. Ugyanezen a napon az EU is a hatalomból való távozásra szólította fel a szíriai vezetőt. Az európai közösség a szankciós intézkedései során az utazási korlátozások mellett úgyszintén befagyasztotta számos vezető itteni érdekeltségeit, leállította a luxustermékek exportját, s számos ágazatban korlátozásokat, kereskedelmi, investálási tilalmat vezetett be. Ezek az intézkedések az olajszektorra is kiterjedtek. Brüsszel lépései különösen érzékenyen érintették Szíriát, lévén, hogy az EU volt Damaszkusz első számú kereskedelmi partnere. Az ENSZ BT soros elnöke augusztus 3-án közzétett nyilatkozatában elítélte a szíriai hatóságok fellépését, négy nap múlva az Arab Liga főtitkára követelte a Szíriában tomboló erőszak azonnali leállítását, s a dialógus felvételét.¹⁰

2014 februárjában egy iraki székhelyű al-Káida csoport egy belső nézeteltérés miatt kilép a terrorszervezetből. A csoport az Iraki és Szíriai Iszlám Államnak nevezi el magát. Az Iszlám Állam főként nem Aszad ellen harcolt, hanem más felkelők és a kurdok ellen, céljuk az Iszlám Kalifátus kialakítása.

⁹ Gazdik Gyula: A szíriai válság kialakulása és elmélyülése *Kül-Világ* IX. évfolyam 2012/1-2. 11-12. <http://epa.oszk.hu/00000/00039/00027/pdf/gazdik.pdf> (2019.01.31.)

¹⁰ Uo. 22.

Több regionális és nagyhatalom is beavatkozott a térségben, egy részük a kormányerők és a felkelők közötti polgárháborúban, mások az Iszlám Állam felszámolása céljából, többször is keresztezve egymás érdekeit.

A konfliktus kezdete óta a kormányellenes erők egyik legnagyobb regionális támogatója a perzsa állam legfőbb riválisának tekinthető **Szaúd-Arábia**. A válsággal sújtott ország ezért a két alapvetően eltérő iszlám irányzatot követő, egymással ellenséges viszonyt fenntartó Szaúd-Arábia és Irán közötti „regionális küzdelem” legfőbb színterévé vált, lényegében ún. helyettesítő vagy proxy háború.

Az Egyesült Államok sem Obama sem Trump elnöksége alatt nem avatkozott be fegyveresen a polgárháborúba (ezért elsősorban Obamát számos bíráló érte), bár kezdettől elítélte az Aszad-rezsimet és távozásra szólította fel. Az USA – Franciaországgal és Nagy-Britanniával – légitámadásokkal sújtja ugyanakkor az Iszlám Állam állásait, annak felszámolása céljával.

Törökország kezdetben a nyugati hatalmakhoz hasonlóan elítélte az Aszad rezsimet és távozását követelte, azonban később az Iszlám Állam ellen küzdő kurdok kerültek a fókuszába és többször intéztek támadást a Kurd Népvédelmi Egysége ellen, kiváltva ezzel a kurdokat támogató Egyesült Államok tiltakozását.

Oroszország 2015. szeptember 30-án katonai erővel is bekapcsolódott a szíriai polgárháborúba, miután éveken keresztül diplomáciailag és gazdaságilag támogatta a nyugati államok által elítélt és távozásra felszólított Bassár al-Aszad elnököt. Az orosz beavatkozást heves nemzetközi tiltakozás kísérte. Ugyanakkor alapvetően megállapítható, hogy a történések, az elért eredmények az orosz vezetést igazolják. A polgárháború menete gyökeresen megfordult, a szíriai haderő, igaz többségében a külső támogatások révén, képes volt az egymásra épülő és következetesen végigvitt műveletek révén ellenőrzött területeinek növelésére, a biztonsági helyzet konszolidálására, valamint az ellenzéki fegyveresek, és 2017 közepétől már az Iszlám Állam visszaszorítására is.¹¹

A szíriai rezsimet ugyanakkor nem csak Oroszország támogatta, hanem Irán és Kína is. A síita Iránnak mindmáig stratégiai érdeke a szunnita többségű Közel-Keleten a régóta szövetségesének számító síita szíriai vezetés fennmaradásának biztosítása, ezért fegyveres segítséget is nyújtott Aszadnak is. Kína főként diplomáciai jellegű támogatást nyújtott a Szíriára vonatkozó BT-döntések vétőjével, amit elsősorban a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fenntartása indokolt, Kína ugyanis 2010-ben Szíria külkereskedelmében a harmadik helyet foglalta el.

A szíriai konfliktus következményei a regionális és nagyhatalmakra: Regionális politikájának hiánya miatt az Amerikai Egyesült Államok diplomáciailag és részben

¹¹ Szalontai Gábor-Kozár Tibor: A szíriai orosz beavatkozás két éve 5. *Felderítő Szemle* XVI. évfolyam 2017 2. szám 5-32. <http://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2017-2.pdf> (2019.01.31.)

katonailag egyre inkább kiszorult a térségből. Az amerikai vezetés korábbi szilárd álláspontját feladva kényszerűen elfogadja Aszad elnök hatalomban maradását és az ehhez hozzájáruló Oroszország egyre hangsúlyosabb megjelenését. Az amerikai szerepvállalás jövője az Iszlám Állam folyamatos területvesztése miatt Szírián kívül Irakban is egyre inkább kérdésessé válik.

A nagyhatalmi pozícióban rivális **Oroszország** a régió politikai zűrzavarán túl kiválóan felismerte és kihasználta az amerikai adminisztráció regionális politikájának hiányát is, aminek következtében képes volt **folyamatosan növelni jelenlétét és befolyását.** Katonai jelenlétének hosszú távú biztosításával és a politikai folyamatban vállalt vezető szerepével **megkerülhetetlenné vált a régióban.**

Az Oroszország partnerévé vált **Irán jelentős mértékben megerősítette térségbeli pozícióját.** Az Oroszországhoz való közeledésével párhuzamosan **Törökországgal is igyekszik kapcsolatai javítására,** még akkor is, ha mindkét állam a térség vezető pozíciójára pályázik.

A régió egyik legnagyobb vesztese Szaúd-Arábia, amelynek szerepe és befolyása az egész térségben csökkent. A válság kezdeti éveikhez képest sokkal kisebb befolyással rendelkeznek a szíriai ellenzéki csoportok felett.¹²

A kurd-kérdés

A kurdok főleg Törökországban, Szíriában, Irakban és Iránban élnek, számuk 25 és 35 millió közé tehető és a negyedik legnagyobb etnikai csoportot alkotják a Közel-Keleten, azonban saját állammal nem rendelkeznek.

Törökországban a huszadik század elején a kurd népesség körében is megjelentek nacionalista törekvések és az 1920-as sévres-i békeszerződés rendelkezett is egy önálló kurd állam létrehozásáról, azonban a török követeléseknek eleget tevő 1923-as lausanne-i béke felülírta a korábbi egyezményt. **Törökország lakosságának 15-20 százaléka tartozik a kurd kisebbséghez, akik elsősorban az ország délkeleti részén élnek.**

Szíriában a kurdok a lakosság 7-10 százalékát teszik ki. Főként az ország északkeleti részén, valamint Damaszkusban és Aleppóban élnek, **Törökországhoz hasonlóan itt is elnyomás alatt.** A polgárháború kitörése azonban jelentős változásokat hozott. 2012 közepén a kormányerők kivonultak a kurd régiókból, hogy az ország más területein vegyék fel a harcot a felkelőkkel, amelyet követően rövid időn belül a szíriai kurdok szervezete, a Demokratikus Egyesülés Pártja (PYD) vette át az irányítást. A kurdok az Egyesült Államok vezette koalíció legfontosabb szövetségesei Szíriában. Az amerikai légicsapások segítségével már több alkalommal is vereséget mértek az Iszlám Államra. 2018. márciusban a PYD és szövetségesei bejelentették, hogy föderációt hoznak létre Észak-Szíriában. Ezt azonban a szír kormány és ellenzék mellett Törökország, valamint az Egyesült Államok is ellenzi.

¹² Uo. 27-28.

Irak lakosságának 15-20 százalékát alkotják kurdok, akik az ország északi részén élnek. Az iraki kurdok nagyobb szabadságot élveznek, mint a szomszédos államokban élő társaik, de ők sem mentesültek az elnyomás alól. Az Iszlám Állam 2014-ben jelentős területeket foglalt el Észak-Irakban. A terrrorszervezet előretörését a kurd harcosok, a pesmergák állították meg, akik ott is felvették a harcot a dzsihádistákkal, ahonnan az iraki hadsereg visszavonult. Az Egyesült Államok és szövetségesei légitámadásokkal és katonai szakértőkkel támogatják a pesmergák küzdelmét.

A kurdok Irán lakosságának 7 százalékát teszik ki és az ország nyugati részén élnek. Az iráni kurdok autonómiáért folytatott küzdelme ugyan nem áll a figyelem középpontjában, de hosszú múltra tekint vissza. 1946-ban létrehozták a Mahabádi Köztársaságot, azonban a szovjet támogatás megszűnt, így a következő évben az iráni központi kormányzat ellenőrzése alá vonta a területet. Ez volt az első és eddig az egyetlen önálló kurd állam.

Egy egységes, a török, a szíriai, az iraki és az iráni kurd területeket tömörítő független állam létrejötte elképzelhetetlen és nem csak azért, mert a nemzetközi közösség nem támogatja a Közel-Kelet határainak újrarajzolását, hanem azért is, mert a különböző kurd csoportok rendkívül megosztottak, eltérő célokkal és érdekekkel rendelkeznek.¹³

Ellenőrző kérdések:

1. Mely területeket, országokat értjük a Közel-Kelet alatt?
2. Miben áll a Közel-Kelet stratégiai jelentősége?
3. Milyen gyökerei vannak a közel-keleti konfliktusoknak, melyek a Közel-Kelet destabilizációs tényezői?
4. Mi a különbség az iszlám szunnita és síita ága között?
5. Melyek a síita országok a Közel- Keleten?
6. Milyen demográfiai folyamatok jellemzők a régió országaira?
7. Mit értünk arab tavasz alatt?
8. Mi a palesztin-izraeli konfliktus lényege?
9. Mely regionális és nagyhatalmak és milyen céllal avatkoztak be a szíriai konfliktusba?
10. Milyen következménye van a szíriai konfliktus kimenetelének az egyes regionális és nagyhatalmakra?

¹³ Szabó Eszter: Újra napirenden a kurd kérdés Kitekintő.hu 2016.05.03.
http://kitekinto.hu/iszlam/2016/05/03/ujra_napirenden_a_kurd_kerdes (2019.01.31.)

Ajánlott irodalom, források:

Besenyő János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban
Kül-Világ VIII. évfolyam 2011/4. 50-75. <http://real.mtak.hu/83776/1/besenyoy.pdf>

Egeresi Zoltán- Wagner Péter: *A lezárás felé? A szíriai polgárháború megoldásának lehetséges körvonalai (4.) A regionális szereplők céljai és érdekei: Irán és Törökország* KKI Elemzések 2019/2. http://kki.hu/assets/upload/02_KKI-elemzes_SYR_Egeresi-Wagner_20180111.pdf

N. Rózsa Erzsébet: *Az Arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása* Osiris KKI Budapest, 2015

Selján Péter: A közel-keleti hatalmi egyensúly átalakulása *Nemzet és Biztonság* 2016/4. 30-53. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_4_05_seljan_peter_-_a_kozel-keleti_hatalmi_egyensuly_atalakulasa.pdf

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014 azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

